

Универзитет у Новом Саду,
Педагошки факултет у Сомбору, Сомбор

DOI 10.5937/kultura1859051M
УДК 323.1(=163.41)(497.113)21918"
94(497.1)

прегледни рад

ЈУГОСЛОВЕНСКИ ИДЕАЛИЗАМ СРПСКОГ ПАТРИОТИЗМА – ДЕМОКРАТЕ У ВОЈВОДИНИ 1918. ГОДИНЕ

Сажетак: *Представници српске политичке елите у Војводини, након силом наметнуте изолације током Великог рата, али и након демонстриране лојалности према Бечу, у октобру 1918, услед успешних војних операција које су покренуте пробојем Солунског фронта, отпочели су са организовањем ради формирања народних одбора. Њихов циљ био је отцепљење територије Баната, Бачке и Барање од постојеће државе. Ово је био дуго очекивани историјски тренутак који је могао да оствари жељу Срба „пречана” о уједињењу са сунородницима у јединствену државу. Постојале су разлике у погледу начина остварења тог чина. Већина, предвођена Радикалном странком се залагала за присаједињење Војводине Краљевини Србији, док је један број Срба, предвођених предратним представницима демократског страначког покрета био за то да се Војводина прикључи Народном вијећу Словенаца, Хрвата и Срба из Загреба и да преко овог тела са Краљевином Србијом створи нову југословенску државу. Најутицајнији међу представницима ове политичке струје били су Тихомир Остојић и Васа Стајић.*

Кључне речи: *Срби, организација, идеја, уједињење, присаједињење*

Пукотине идентитета

У години када се обележава један век од завршетка Великог рата, Европа, укључујући и Русију учестало евоцира успомене на тај догађај, између осталог и бројним научним скуповима и истраживањима, једнако као и у време обележавања 100-годишњице од његовог почетка. Србија има своје бројне разлоге да у тим догађајима достојно учествује. То уједно повлачи и одговорност о начину на који се историјско памћење потврђује. Често су његови негативни појавни облици много видљивији. Они могу да имају и изливе егзалтације али и празноречје ниподаштавајуће самокритике. И једно и друго су последица рефлексije дневнополитичких али и ширих културних ставова који се негују у савременом тренутку. Неизбежни су утицаји ових појава на конструкт српског идентитета. Што су они снажнији и видљивији, обриси идентитета српског народа су медијски заступљенији, али је при том изостала креативност у стварању његовог квалитета. На тај начин се суочавамо са симулакрумом вредности, где је фабула о српству заменила његово суштинско одредиште и реафирмисање. Малобројнима је та изопаченост видљива јер смо чврсто убеђени да чинимо праву ствар. Суочавање са изазовима, у овом контексту превладава се прихватљивим популизмом чија површност нуди спокојство и уприличену представу о историјским успесима српског народа којој, на наше задовољство бројни завиде. Обмана овог типа која инструментализује и најочигледније домете патриотизма и пожртвовања из сопствене прошлости, дугорочно девастира и најупорније и тиме и најтеже процесе развоја идентитета који најчешће упозоравају на сопствене грешке, а ради њиховог превладавања. Безгрешност је био, и тежи да остане израз сопственог успеха, а критике се тумаче као неприхватљива дискредитација од стране оних који су спремни да се одрекну. Раскринкавање критика је постало ловочуварска обавеза декларативних бранитеља отаџбине који најчешће прибегавају злоупотребама у остварењу својих амбиција. Суочавамо се са тренутком када је „анатомија једног морала”¹ постала хипокризија² идеје о значајној улози Срба у прошлости Европе. Повратак одговорном односу о несумњиво запаженој улози Срба у Великом рату јавља се у сазнању које је историографски утемељено и које својим хоризонтом обезвређује и помамну

1 Ближе видети: Ђилас, М. (1954) Анатомија једног морала, *Нова мисао*, број 1, јануар, Београд: Месечни часопис за књижевност, науку и уметност, стр. 2-20.

2 Ближе видети: Марковић, С. (2015) *Национално без одијума, поглед без претензија*, Сомбор: Педагошки факултет у Сомбору.

самодовољност и разарајућу одбојност од сопственог. Ово је утолико пре потребно јер је наслеђе о томе да су на Видовдан 1914. године Срби отворили „процес националистичких ратова“³ још увек препознатљиво и стереотипно прихватљиво. Изнуђени одговор на ове неутемељене оптужбе, често је изгледао примамљив, али је подједнако штетио српском идентитету јер је „вулкански пепео митологије затрпао приступе истраживању истине.“⁴ Суочавање са сопственим недостацима је незаобилазна одговорност у јачању, а не у подривању патриотизма. Они су били уочљиви у неуравнотеженој експресији идентитета и то кроз преувеличавања достигнутог, као и у мањку воље да се са слабостима суочимо. У епохама које су имале значај историјске прекретнице Срби су били подложни: ирационалној агресивности, рајетинској малодушности према великим и агресивности према малим као и моралној и социјалној мимикрији.⁵

Називајући ове карактеристике „виолентним типом“ динарског човека, Јован Цвијић је желео да скрене пажњу на то да је нестабилност српског идентитета условљена како неконтролисаним заносом услед успеха тако и патосним разочарењем услед неуспеха.⁶ Препознатљивост слабости у сопственом идентитету није значило признање екстерне стигматизације српских државних потреба и интереса која је настала услед неразумевања и негирања у актуелним геополитичким односима међународних фактора. Сасвим супротно, преиспитивање омогућује аргументовано негирање присутног памфлетисања српске одговорности и где има и где нема разлога да се она потеже. Последица преиспитивања јесу становишта која имају далекосежни утицај и потврђују утицај српских културних вредности. „Позната је особита лепота српских народних песама и јачина историјских традиција. И оне су се заједно са српским мелодијама распостирале и освајале. Народ има у себи стваралачког, има ону остругу духа која и нервира и чини да се стварају новине. Кад су у питању национална осећања и тежње, његова је узајамност и отпорна снага врло знатна. Његов инстинкат за самосталношћу је тако јак да код појединаца изгледа понекад антисоцијалан... Кад им се чине националне неправде,

3 Екмечић, М. (2002) Национални идентитет, синтетичке нације и будућност демократије, *Дијалог прошлости и садашњости*, Београд: Службени лист лист СРЈ, стр. 19.

4 Исто, стр. 36.

5 Ближе видети: Цвијић, Ј. и Андрић, И. (1988) *О балканским психичким типовима* (одломци), приредио Џаџић, П., Београд: Просвета.

6 Ближе видети: Цвијић Ј. (2013) *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Београд: Народна библиотека Србије.

они тада осећају у себи нешто што је јаче од њихове снаге, и од разлога који им саветују уздржљивост. Морални мотиви су у широкој народној маси по правилу претежнији од материјалних.”⁷

*Југословенска преокупација
војвођанских демократа*

Наш допринос искораку у, надамо се „правом смеру” односи се на суочавање са историјским околностима и политичким идејама које су довеле до организовања Велике народне скупштине 25. новембра 1918. године у Новом Саду. Пробојем Солунског фронта и експлоатисањем успеха, пре свега захваљујући несвакидашњој одлучности српског војника да коначно дође кући, остварена је стратешка предност Антанте која је за непуна два месеца довела до потписивања примирја и окончања војних операција у Великом рату. Ипак, током тог периода неизвесност је била присутна, а страх помешан са агресијом услед безизлаза довели су и простор данашње Војводине у стање анархије и војно-политичке недоречености. Све очигледнијом је постала ситуација да Дунавска монархија преживљава своје последње дане. На њеним развалинама, новоформирана револуционарна влада Мађарске на челу са Михаљом Карољијем очајнички је покушавала да начини државно-правни дисконтинуитет са Аустроугарском монархијом и формира Мађарску – у постојећим територијалним оквирима. Комфоран поглед на ову тежњу, без обзира што је реч о пораженом вероватно би био изненађен шта све може очајник да учини. Тим пре, занемаривање и омаловажавање Карољијеве политичке иницијативе у контексту када је Антанта потписала споразум о војном присуству на овим просторима и административном континуитету била би недопустива непромишљеност.

Почетком октобра ништа још није било јасно на политичком хоризонту. Представници српске политичке елите из Војводине били су прилично маргинализовани. Један број њих је био у казаматима Монархије ради минимизирања њиховог политичког и националног утицаја. Они су, током рата били изложени репресијама и однос према њима требао је да има адекватан ефекат на јачање аустријског патриотизма и потискивање српског родољубља истовремено. Ситуација је била врло специфична јер су бројне угледне српске породице, које воде порекло још од српских сеоба стекле и оствариле своју амбицију у постојећем државном окружењу. „Да

7 Цвијић, Ј. (1908) *Анексија Босне и Херцеговине и српски проблем*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, стр. 53.

није коже, душа да излети”⁸, писала је о том времену Исидора Секулић уметнички илуструјући породичне расколе и трагедије.

Предстојала је врло сложена дипломатска игра и потрага српских политичара из Војводине за адекватним изразом. Недефинисан положај Војводине могао је да прерасте у проблем који не може да се превлада. „Сам политички положај Војводине остао је нерешен. Будућност и судбина те наше покрајине остали су отворено питање а та неизвесност је широм отварала врата свима преварантима а према нашим националним идеалима непријатељски расположеним тенденцијама.”⁹ Представници предратног демократског покрета из Војводине – Тихомир Остојић (1865–1921)¹⁰ и Васа Стајић (1878–1947)¹¹ били су, током октобра и новембра месеца 1918. године веома активни у намери да се политички и национални циљ отцепљења од Аустроугарске монархије оствари. Они су истицали отвореност српске националне идеје и спремност да она, својим квалитетом очува јединственост свог израза и да истовремено прихвати утицаје који могу да утичу на његово побољшање. „Национална снага једног народа не показује се у тврдоглавом одбацавању свега што је страна, него у самосталности, којом она све што је у битности сродно и употребљиво прилагоди својем бићу, подреди га и стварајући употреби за национална дела.”¹² На прагу ових идеја био је и Васа Стајић. „Ми хоћемо да у опћу културу човечанства, унесемо неке нове, српске елементе, српску ниансу људске душе; да будемо први и бољи од свакога.”¹³

Политички неистомишљеници, пре свега присталице Радикалне странке сматрали су овај приступ несмотреним из разлога што је истицањем културолошког универзализма могао да елиминише традиционално упориште српског идентитета и уместо мађаризације доведе до неконтролисане космополитизације српства и његовог нестанка. Без обзира на ове критике, присталице демократске идеје су инсистирали на

8 Секулић, И. (1985) Марица, *Записи о маме народу*, Београд: Југославија публик, стр. 300.

9 Лалошевић, Ј. (1928) *Наше ослобођење и уједињење*, Историјски архив Сомбор, фонд 57, инв. број 448.

10 Ближе видети: Марковић, С. (2017) *Тихомир Остојић, Јован Јоца Лалошевић*, Нови Сад: Прометеј, Радио-телевизија Војводине.

11 Ближе видети: Марковић, С. (2016) *Васа Стајић*, Нови Сад: Прометеј, Радио-телевизија Војводине.

12 Остојић, Т. (1923) *Историја српске књижевности*, Београд: Издавачка књижарница Геце Кона, стр. 5.

13 Стајић, В. (1913) *Омладински живот, Нови Србин*, бр. 5–10, Сомбор.

идеолошкој и идејној отворености. Они су такав приступ сматрали једино оправданим јер је, наводно онемогућавао страначки егоизам и национални популизам уз истовремени конформизам. „Ми Срби у овим крајевима, у нашим страначким одношајима нисмо свагда задахнути чистим родољубљем, већ често ниском себичношћу... У нас државна власт и све што је са истом скопчано, може да упливише на одношаје наших странака, шта више може их употребити за своје против-српске цели.”¹⁴ Страначки интереси и њихов утилитаризам, демократе су желеле да у потпуности одбаце, а то је било могуће једино у доследности хуманистичком идеализму. Тако је Васа Стајић изнова подсећао на своје предатне записе тражећи у њима модел успешног остварења циљева ратне политике српског народа. „Сва питања националне политике и патриотизма своде се мени ... на ово: колики ће бити педаљ земље што ће га хуманизовати људи што говоре нашим језиком.”¹⁵ Стајић је био непоправљиви хуманиста до којег се долази моралном чистотом и просвећивањем. Ипак, његова истрајност у идеји изгледала је наивно у судару са војно-политичким реализмом 1918, али Стајић није био спреман да то прихвати.

Српска национална идеја код Тихомира Остојића и Васе Стајића доживела је југословенску трансформацију као неминован след њиховог тумачења модернизације и државотворне визије. „Срби и Хрвати су два имена за један исти појам.”¹⁶ У том контексту Краљевина Србија је била пијемонтски ослонац и најзаслужнији постојећи државни пројекат у остварењу југословенске зајденице. „Појава самосталне српске државе у почетку XIX века је за развитак српске мисли уопште од одлучног значаја. Српска мисао, која је и пре била будна, нашла је сад не само своје природно упориште него и топло гњездо у којем се она неговала, чувала, развијала, расла и из којег се даље гранала и ширила.”¹⁷ Потешкоће на овом путу остварења биле су бројне, а најтеже је

14 Остојић, Т. (1904) Хоћемо ли свуда и свагда терати партизанство?, *Браник*, 1. (14.) септембар 1904, бр. 19.

15 Стајић, В. (1963) О хуманистичкој култури, 1905; Лебл, А. (1963) *Политички лик Васе Стајића*, Нови Сад: Прогрес, стр. 79.

16 Остојић, Т. (1923) *Историја српске књижевности*, Београд: Издавачка књижевница Геце Кона, стр. 7. „Тек, својим стварним схваћањем националног морала, својом оданошћу југословенској идеји искреном својом вером у идеал новог српства; у Српску Модерну Културу, они показују пут којим треба да иде српска омладина која путем је осјећала сву трагичност минулих националних криза.”; Чланак: Српска Напредна омладина, *Српска Ријеч*, Сарајево, 13. (26.) јул 1910.

17 Остојић, Т. (1921) Народна мисао, идеја ослобођења и уједињења у историји и књижевности Војводине, *Летопис Матице српске*, књига за године 1914–1921, бр. 34–60, Нови Сад, стр. 46–47.

било неповерење и спремност за одустајање међу представницима српске друштвене елите. Док је, са једне стране постојала „извесна надувеност војвођанске интелигенције”¹⁸, са друге стране јављала се код „Србијанаца зловоља”.¹⁹ Материјално ситуиранији Срби у Монархији²⁰ нису били склони да се жртвују за велике националне циљеве. Штавише у њиховом политичком и страначком изразу, осим родољубиве реторике видљивијег отпора националном негирању није било. Остојић није био импресиониран оваквим стањем ствари и често га је критиковао. Колико је одлучан био у критици слабости националног уверења код политичке елите сународника у Војводини, Остојић је још оштрији био у критици покушаја нове мађарске владе Михаља Карољија да очува територијални интегритет Угарске обећавајући реформе и признајући политику националистичке претензије у блиској прошлости. Критикујући „јагњећи гест мађарске владе”, Остојић је заправо указивао на прикривену „безазлениост” и лицемерје који не могу да избришу националистичку политику коју је спроводила. „Мађарски народ од новембра ове године није неки нови народ, него онај исти од пре новембра. Терор тог народа имао је за нас најтеже последице.”²¹ Не дозвољавајући да емоције и резигнација превладају, а узимајући у обзир потребу политички реалног приступа отцепљењу Војводине, Остојић је Мађарима честитао на избору њихове нове револуционарне владе. Међутим, „то су они удесили како је њима, Мађарима добро... И ми хоћемо овде код нас да удесимо онако, како је за нас добро. Имамо права од Мађара захтевати да нас оставе на миру.”²²

И Остојић и Васа Стајић су били међу најактивнијим поборницима стварања југословенске државе као израза већинске политичке воље српског и јужнословенских народа и као израз остварења националне идеје у Војводини. У својој визији будућности ових простора, Стајић није имао разумевање за појединачно национално истицање блиских југословенских

18 Остојић, Т. (1921) Народна мисао, идеја ослобођења и уједињења у историји и књижевности Војводине, *Летопис Матице српске*, књига за године 1914–1921, бр. 34–60, Нови Сад, стр. 49.

19 Исто.

20 „Војводина је једна од најбогатијих крајева наше државе, њено становништво стоји просеком у материјалној култури највише.”; Остојић, Т. (1919) *Југославија, Географско-статистички и историјски преглед*, рукопис, Рукописно одељење Матице српске – у даљем тексту РОМС, М 5940.

21 Остојић, Т. (1918) Нова тактика Мађара, *Српски лист*, орган Српског народног одбора, бр. 12.

22 Остојић, Т. (1918) Политичко приклапање, *Српски лист*, орган Српског народног одбора, бр. 18.

народа. Изузетно је био осетљив према истицању српске националне посебности јер је сматрао да је то израз егоизма и ароганције, а не поимања историјске улоге и националне визије окупљања. „Оставити се дакле прозелитства и србовања, него подстрекавати на рад лични у ком правцу било.”²³ Овим својим иступима, Стајић је заправо подржавао идеју сусрета националних идеја и одбацивање замаха њиховог шовинизма који је могао да доведе до непредвидивог конфликта. Он није одбацивао националну идеју, али је у њој видео напор народног синкретизма на Балкану без обзира на достигнут степен етно-националистичког развоја „...Да национализам може бити благотворна или прогресивна снага у историји само ако је етички, културни или не-политички национализам; да је културни или етички национализам најбољи начин да се минимизују тензије између појединца и заједнице; месијанску наду да такав национализам може унапред бити светско јединство, а не довести до даљих подела.”²⁴ У писању о културном карактеру националне идеје, Стајић је имао подршку у чланку „Културни национализам” Исидоре Секулић. Национализам, писала је Исидора, управо треба да се одупре ирационалном мистицизму. „У том национализму требало би да нема мистике, треба савлађивати мистицизам. Тај национализам треба да је и по суштини и по облику чиста, висока култура. Култура у најбољем смислу речи: морал, хуманизам, етика, честитост. Ваљаност и честитост и првокласност не само српска, него човечанска... Док смо уско и само својски национални, а не и човечански национални, не можемо имати високих максималних радова.”²⁵

Међутим, услед неочекиваног војно-политичког успеха Краљевине Србије у Балканским ратовима, Аустро-Угарска монархија је све више намеравала да се обрачуна са постојањем независне и самосталне српске државе која је стимулисала иредентистичке тежње и деловала антицаристички на стање политичке свести њених словенских поданика. Ирационални мотиви нису више само нијансирани државну политику Монархије, већ су постали њен доминантан део. „Нејасна, прожимајућа мржња”²⁶ постала је водилца

23 Стајић, В. *Слепи национализам*, Арпад Лебл: нав. дело, стр. 57.

24 Kohn, H., *Über die Bedeutung des Nationalismus im Judentum und in der Gegenwart*, Wien, 1922, цитирано према: Суботић, М. (2007) *На други поглед, Прилог студијама национализма*, Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију, стр. 94.

25 Секулић, И. (1913) *Културни национализам, Нови Србин*, јануар-јуни 1913.

26 Арент, Х. (1999) *Извори тоталитаризма*, Београд: Феминистичка издавачка кућа, стр. 375.

поступака националних и државних политика.²⁷ Представници Срба, у таквим околностима нису ишчекивали догађаје. Окупљали су младе људе у организације које су имале национални и родољубиви карактер. Тако је Васа Стајић био један од повереника Народне одбране у Војводини и активно је учествовао у њеном раду међу омладином. Непосредно пред Сарајевски атентат, по сопственом сведочењу, Стајић је учествовао у раду „Конгреса Срба абитуријената у Угарској. На конгресу су говорили и Тихомир Остојић, Коста Хаџи, Никола Радојчић, Лазар Марковић.” Стајићеве речи биле су национално-мобилизаторске и звучале су попут Цвијићевог позива за спремност на сукоб после анексије Босне и Херцеговине када су, тим чином, све могућности дипломатско-политичког разрешења кризе биле исцрпљене. „Видели сте у Новом Саду да има учених Срба; пређите у Београд па ћете видети да има учених Срба који умеју бомбе бацати.”²⁸

Отпочињањем ратних дејстава крајем јула 1914. године и иначе национално неуравнотежена и искључива политика Аустро-Угарске монархије попримила је размере легислативне дискриминације ненемачког и немађарског становништва. У Угарској је на почетку рата ступио на снагу Закон о ванредним мерама, који је као последицу имао замирање свих националних активности како у вези са страначким радом, тако и на културном и уметничком пољу и увелико подсећао на диктатуру. „Тако је замро скоро сваки политички живот...”²⁹

Васа Стајић је почетак ратних операција дочекао у затвору јер је већ неколико година уназад, тачније од 1912. и Балканских ратова, од укључивања у рад Народне одбране, од текстова у *Новом Србину* био на мети истражних органа Монархије као изразити противник државе. „Крајем 1912. мене је почела хапсити полиција, а под крај 1913. и суд. Хтели су ме заплашити, да бих побегао у Србију, узалуд.”³⁰ Ратне околности су снажно утицале и на Србе у Војводини. Стајић

27 „Општу дезинтеграцију политичког живота можда ништа боље не илуструје од ове нејасне, прожимајуће мржње према свему и према свакоме... Сада су сви били против свих, а највише против свог најближег суседа – Словаци против Чеха, Хрвати против Срба, Украјинци против Пољака...”, Исто.

28 Стајић, В. Неколико докумената о Војводини у светском рату, РОМС, М8752. Био је то конгрес, по тврђењу Васе Стајића „Југословенске Националистичке омладине”.

29 Лебл, А. (1979) *Грађанске партије у Војводини 1887–1918*, Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Институт за историју, стр. 124.

30 Стајић, В. *Неколико докумената о Војводини у светском рату*, РОМС, М8752.

није био импресиониран затеченим стањем – „затекао сам војвођанске Србе престрављене”.³¹ У другим текстовима Стајић је био још самокритичнији и оштрији. „Први дани рата су били вероватно одвратна позорница кукавичлука и подлости код Срба у Угарској... Ви познајете, драга сестро, српски народни понос. Неко је зар гледао на Хрвате, Словенце, Словаке, па је испевао стихове: Нико нема што Србин имаде. Према овим суседима нашим наша национална свест је можда јача и крепча је кохезија међу члановима наше нације. А ја ипак мислим да је наше друштво у 1914. углавном било престрављено, да је уз мало више просвећене храбрости могло чак јефтине проћи, мушки се држећи... Ако је улога Угарских Срба у Светском рату мање импозантна, то је наша заједничка кривица, моја као и свачија.”³²

Стајићево незадовољство неочекиваном резигнацијом Срба могло је да делује прилично неприхватљиво за уобичајену, готово стереотипну слику о држању српског народа током Великог рата. Скрећемо пажњу, да је Стајић ово писао из затвора³³ и да је вероватно очекивао да и многи други деле његову судбину.

Читаво време робовања Стајић није губио наду у остварење слободе малих народа и стварања заједничке државе. Иако на робији, Стајић је неговао оптимизам у одлучујућу победу снага супротстављених империјализму. „Нек се ратује до огаделости, обједелости, док сва срца смртно не омрзну неправду, не увиде да човеку треба љубави ... а не бели или црни робови, и колоније, и дредноти, империјализми и милитаризми; док се насиље и слепа покорност не сперу са лица човечанства, и не дођу до права за самоопредељивање не само Пољаци, него и Каталонци и Баски, и Ирци и Јермени, и Буњевци, и сами Цигани.”³⁴ Стајићево поверење у културну еманципацију националних идеја малих народа као да је позивало и истовремено наговештавало програм америчког председника Вудро Вилсона.

Стајићев и Остојићев друштвени оптимизам произлазили су из њихове убеђености да је визија културне геополитичке будућности Балкана могућа. У контексту еманципације те

31 Стајић, В. (јануар-април, 1926) Мало успомена 1914–1918, *Књижевни север*; Арпад Лебл: *Политички лик...*, стр. 146.

32 Стајић, В. *Учешије српског друштва у својој судбини*, РОМС, М 5556; Арпад Лебл: нав. дело, стр. 148.

33 „Васа Стајић ће свој рад наставити на робији у Араду и Сегедину или у Илави...”, Лебл А. нав. дело, стр. 287.

34 Стајић, В. Сви народи имају право на самоопредељење, Лебл А. нав. дело, стр. 254.

визије, југословенско јединство било је незаобилазни ослонац еманциповане националне политике и једних и других. „Ништа југословенско није ми страна... кроз Југословенство ћу ући у човечанство.”³⁵ И Остојић и Стајић су у то чврсто веровали и ставили су све своје интелектуалне и образовне потенцијале у служби те идеје. Протежирали су „схватање о јединству Србохрвата, о потреби више друштвене правде, више слободе савести, и о непотребности рђавих књига...”³⁶ Њима прошлост, испуњена бројним жртвама није била слика којој се заветно робује, већ залог предака који се управо и догодио да би српски народ имао будућност³⁷ и био посвећен њој. Таква будућност интегрисала је хуманост обичног човека са националним интересом и била основа „праведне борбе” која је морала да се држи домета својег смисла, а како се не би преточила у освајачку авантуру. „Он се подмлађује, ствара нов поглед на свет, у ком се хуманизам стапа с национализмом.”³⁸

Сведочење Васе Стајића о догађајима који су мењали геополитичку ситуацију на овом простору речито је указивало на његову југословенску посвећеност и то без обзира на затечену ситуацију у којој доминира неповерљив национални интерес. „У октобру 1918. Југословени из Загреба ми послаше новчану помоћ и поруку да побегнем... Побеглао сам преко Беча... У Загребу затекох већ заказан збор Срба и Буњеваца из Војводине.”³⁹ Стајићев сусрет са политичким амбицијама Хрвата и Срба био је шокантан за његову визију културног југословенства који проистиче из етничке националне идеје. „Од тога часа почињу разаравања. У Средишњем одбору Народног Већа, Стјепан Радић развија државноправне теорије ... и покушава да на границама Хрватске заустави ’туђу војску’, ствара тако тешку атмосферу, да сам г. Светозар Прибићевић поручује по мени у Нови Сад: кидајте са Загребом... Једно разочарање долазило је за другим. Једно од најтежих било је ово: пре него што сам стигао у свој завичај, у Банат, стигао је био онамо глас да сам се одрекао српства; то као значи моје Југословенство... Све сам се више повлачио

35 Стајић, В. Државнотворна просвета, *Панчевац*, 13. и 14. 07. 1919.

36 Стајић, В. Јавни радник и начин удруживања, Лебл А. нав. дело, стр. 260.

37 „...И ми спадамо међу народе који далеко више морају живети за будућност...”, Стајић, В., „Национална књижевност”, *Књижевни југ*, бр. 5, 1. 3. 1915. 1918.

38 Исто.

39 Стајић, В. (1928) Моје учешће у југословенском уједињењу, *Споменица ослобођења Војводине*, Суботица.

испред грлатих родољуба...⁴⁰ За Стајића, којег је политички у овој епохи уједињења мало ко разумео и прихватио, било је ово време када се његов национални сан остваривао уз дубоко поштовање човека. „Мјесто национализма сада ваља да нас руководи хуманизам...“⁴¹

У овом контексту Стајићу али и Остојићу били су неприхватљиви националистички пориви који су негирали заједништво Јужних Словена из разлога што су могли да онемогуће политичку будућност коју су они видели једино у удруживању националних трибализама. „У прве дане ослобођења стадоше се јављати прохтеви племенске хегемоније, пансрбизма. Већином људи који су се компромитовали служећи немачко-мађарској неправди, хтедоше се преко ноћи опрати, нудећи Београду своје услуге против Загреба, вичући нетрпелјивост и мржњу. Противници Мале Србије стадоше проповедати Велику Србију и викати: Доле Југославија! Било, не поновило се!“⁴² Ипак, ово становиште самокритике занемаривало је реалност хрватске националне идеје која није била импресионирана идејом о југословенском јединству. „Загреб је данас хрватскији него икад, Срби су данас грађани другог реда, горе него икад.“⁴³ Упркос овим упозорењима и Стајић и Остојић су критиковали национализам Јаше Томића и идеју присаједињења као притворни патриотизам који је утемељен на популизму, а не на историјској тежњи културног и наднационалног повезивања. Представници Буњеваца такође су уочи Велике скупштине били присталице њиховог становишта, али су на скупштини, како су сами навели подлегли атмосфери јединства са Краљевином Србијом и то са идентичним одушевљењем које је било присутно и код Срба.⁴⁴ Тријумф националних идеја остварен је на „Великој народној скупштини Срба, Буњеваца и осталих Словена у Банату, Бачкој и Барањи“ одржаној 25. новембра 1918. године. „Најзад дође велики историјски дан 25. новембра 1918. На Великој Народној скупштини коначно и сјајно је победила теза Јаше Томића. Тој победи много је допринео и г. Блашко Рајић⁴⁵ топлим и фулинантним патриотским

40 Исто.

41 Предавање Васе Стајића, (1918) *Глас СХС*, бр. 256, 27. 11.

42 Исто.

43 Писмо Алексе Ивића Зорки Лазић, 12. јануара 1919, РОМС, 27 917.

44 Ближе видети: Марковић, С. (2010) *Политички живот Буњеваца Војводине у Краљевини СХС/Југославији 1918–1941*, Суботица: Буњевачки информативни центар.

45 „Своју подршку Резолуцији, Рајић, свештеник и угледни буњевачки јавни радник, касније је образложио тврдњом да је она сигурније обезбеђивала ослобођење од Угарске, но југословенска опција“, Пекић, П. (1939) *Повијест ослобођења Војводине*, Суботица, стр. 136.

говором пледирајући за предлог Јаше Томића. И тако је уз неописано одушевљење донешена резолуција.⁴⁶ У раду скупштине учествовало је 757 посланика. Међу њима било је 578 Срба, 84 Буњевца, 62 Словака, 21 Русин, 3 Шокца, 2 Хрвата, 6 Немаца и 1 Мађар.

Бројност делегата и њихов организовани долазак у Нови Сад илустровао је солидну организацију пре свега српског становништва, али и потпуно одсуство несловенског живља. У околностима које су постојале, организација избора скупштинских представника није могла да испоштује демократску изборну процедуру, већ се ослањала на већинску политичку вољу словенског становништва, понајпре Срба у Војводини.⁴⁷ Бројне историјске синтезе из нама неразумљивих разлога пренебрегавају ову констатацију. У ратним околностима, историјска прилика се пружа онима који остваре војничку победу. Војска Краљевине Србије, у оквиру савезничке војске пружила је прилику свом политичком естаблишменту да, уз уважавање ситуације на терену подржи адекватно и стратешки одрживо национално-политичко и државно-административно решење. У трагању за тим решењем значајну улогу свакако је играла анализа неуспеха претходних државних творевина које су пропустиле своју историјску прилику јер су биле подложне неприхватљивом пароксизму.

Одлукама скупштине⁴⁸ Војводина је прикључена Краљевини Србији и формирана су нови органи управе – Велики

46 Лалошевић, Ј. Ј. *Наше ослобођење и уједињење*, Историјски архив Сомбор, фонд 57, инв. број 448.

47 „Избори за Велику народну скупштину били су далеко од демократичних. Припадници несловенских мањина (треба истаћи да нити Мађари нити Немци се у овом тренутку не осећају као мањински народи у Војводини – примедба С. М.) (за разлику од Словака, Русина и Чеха) нису имали право гласа. Штавише, чак ни сви Словени нису учествовали у избору посланика”, Јањетовић, З. (205) *Деца царева, насторчад краљева*, Београд: Институт за новију историју Србије, стр. 126.

48 Одлуке Велике народне скупштине:

- Молимо владу братске Србије да на Конференцији о миру заступа наше интересе.
- Прикључујемо се Краљевини Србији која својим досадашњим радом и развитком ујемчава слободу, равноправност и напредак у сваком правцу не само нама, него и свим словенским па и несловенским народима који с нама живе.
- Овај наш захтев хоће да помогне уједно и тежњу свију Југословена, јер је и нама искрена жеља да српска влада, удружена са Народним вијећем у Загребу учини све да дође до остварења јединствене државе Срба, Хрвата и Словенаца под вођством краља Петра и његове династије.

народни савет и Народна управа. Састав ових органа управе, у политичком смислу, био је показатељ постигнутог страначког компромиса и уједињења око акутних проблема са којима се територија Војводине суочавала, а у намери њеног словенског становништва да се уједини са Краљевином Србијом.

Према закључку

Даљи развој догађаја довели су до тога да код многих идеалиста југословенски оптимизам клоне. „Сумњивци и смугљивци раскидачи свете ствари не верују да Србин може бити брат Хрвату и обратно.”⁴⁹ Југославија је морала да понуди нову културну матрицу чија би последица била и примерено друштвено уређење, а Војводина је требало да буде део тог ширег контекста. У њој је требало сачувати културни образац који се успоставља са Доситејем Обрадовићем и просветитељством уприличеним кроз школски систем. Реставрација било какве слике о демократски уређеној држави без овог сегмента значило је, по Стајићу и Остојићу, разбуктавање ароганције, самовеличања и антагонизма. У тој перспективи својатање историјских догађаја као дело неког посебног народа коме захвалност дугују сви други

-
- И зато да би ова скупштина помогла са своје стране остварити јединствену државу свију Срба, Хрвата и Словенаца, бира два члана који ће стајати на услузи српској влади: Јашу Томића (Нови Сад) и Блашка Рајића (Суботица) и бира два члана који ће стајати на услузи Народном вијећу у Загребу: др Јована Манојловића (Суботица) и Васу Стајића (Нови Сад).

Допунске Одлуке:

- Неспрским и несловенским народима, који остају у нашим границама обезбеђује се свако право, којим желе да као мањина очувају и развијају своје биће. А исто тако, захтева скупштина ова, да се оним Србима, Буњевцима и Шокцима, који и даље остају изван наших граница у другим државама, обезбеди право заштите мањина, њихов народни опстанак и развитак на начелу реципроцитета.
- Банат, Бачка и Барања у границама које повуче Антантина балканска војска, проглашавају се данас 12. (25.) новембра 1918. на Народној скупштини у Новом Саду, на основу узвишеног начела народног самоопредељења, отцепљени како у државноправном тако и у политичком погледу од Угарске. Због тога Народна скупштина поставља Велики народни савет којем је извршни орган Народна управа. Народни савет чине 50 чланова изабраних из ове Народне скупштине. Народни савет доноси потребне уредбе и наредбе, поставља Народну управу и врши надзор над њом.”; Одлуке Народне Скупштине Срба, Буњеваца и осталих Словена у Бачкој, Банату и Барањи, донесене 12. (25.) новембра 1918. у Новом Саду; *Српски лист*, 14. новембар 1918, бр. 17; О присаједињењу Војводине Краљевини Србији види ближе: *Спеменица ослобођења Војводине 1918*, РОМС, М 7417.

49 Стајић, В. (1918) Слобода и правда, *Слобода*, бр. 14, 8. 11.

је мимоход површности и корак ка сигурном неуспеху у будућности.

Српски народ у Војводини, али и на читавом свом простору, био је заслужан у прошлости током борбе за национално ослобођење не зато што је на тој представи инсистирао и наметао је другима, већ зато што је имао способне интелектуалце и политичке представнике али и пожртвоване војнике. Занемарујући ово, у југословенској држави себични интереси, громогласно саопштавани као „политичка воља народа” утирала су пут етатистички изнијансираном децентрализму који је градио баријере, а спутавао дијалог усмерен према опште прихватљивом решењу.

Идеализам је био поражен, политичка борба за „четврту нацију”,⁵⁰ а тиме и југословенску државу посустајала је услед све ширег неповерења и размимоилажења политичких чинилаца нове државне заједнице. Грађански мислилац, национално одговоран и идејно утемељен био је хоризонт од којег се југословенска политичка мисао удаљавала, а са њима су се губиле и контуре дела и политичке визије Васе Стајића и Тихомира Остојића.

Југословенски идеализам имао је и унутрашње противречности које су се рефлектовале у осцилацијама од еуфорије до разочарања. Уздрман и спољашњим националистичким ударима, овај идеализам био је изложен сталним преиспитивањима и реобликовању. „Идеалистима се неки пут дешава да у свом одушевљењу обмањују не само друге него и себе саме. Тако су и Југословени веровали су да је и код Срба и код Хрвата југословенска свест већ сазрела. У оним крајевима где Срби и Хрвати живе измешани, може се наћи примера правих Југословена који се више не осећају ни као Срби ни као Хрвати већ као нешто треће. Али такви људи не чине главнину Југословена. Главнину чине они Срби који желе заједничку државу са Хрватима и они Хрвати који желе заједничку државу са Србима. Нити су први заборавили да су Срби, нити су други заборавили да су Хрвати, због чега неки пут једни друге сумњиче да нису искрени Југословени... Они су постали Југословени на основу размишљања и искуства, онако као што човек постаје либерал или социјалист. И баш зато што је југословенство код већине Југословена само једна политичка идеологија, није нимало чудно да је било врло угледних Југословена који су се у току времена

50 „Стапање трију племена, и толиких им одломака, у једну, у четврту нацију, у носиоца и чувара уједињене државе, то је услов за стабилност Југославије”; Југословенска просветна лига, *Демократија*, бр. 40, 15. 6. 1919.

поколебали у свом југословенству, и онда се вратили своме било српском било хрватском национализму.”⁵¹

Амбициозним, који су били већина међу ондашњим политичарима није било страног ни прихватање југословенства ни његово напуштање. Тај често и амбивалентни процес нису доживљавали као урушавање сопствене идеје. Пре су свој поступак правдали прихватањем актуелне „политичке воље” и умели су да се у потпуности прилагоде повинујући се ауторитарности из користољубља уместо ауторитету проистеклом из уверења. Био је то пут „југословенске утопије” о којој се данас пише⁵² са (не)допустивим закашњењем у односу на правремену критику и самокритику. Можда и из тог разлога савремено „раскринкавање” идеологија југословенског пројекта више говори о слабостима постојећих идеолошких потреба нашег друштва него о научно утемељеном историографском тумачењу.

ЛИТЕРАТУРА:

Арент, Х. (1999) *Извори тоталитаризма*, Београд: Феминистичка издавачка кућа.

Војвођани о Војводини (1928) поводом десетогодишњице ослобођења и уједињења, Нови Сад.

Група аутора, (2017) *Историја једне утопије, 100 година од стварања Југославије*, књига 1 и књига 2, Београд: Катена мунди.

Ћилас, М. (1954) Анатомија једног морала, *Нова мисао*, број 1, јануар, Београд: Месечни часопис за књижевност, науку и уметност, стр. 2-20.

Екмечић, М. (2002) Национални идентитет, синтетичке нације и будућност демократије, *Дијалог прошлости и садашњости*, Београд: Службени лист лист СРЈ.

Јовановић, С. (2005) *Културни образац*, Београд: Стубови културе.

Јањетовић, З. (2005) *Деца царева, пасторчад краљева*, Београд.

Ивић, А. (1937) *Српско-Хрватски спор*, РОМС, М 17914.

Крестић, В. (1980) *Историја српске штампе у Угарској 1791–1914*, Нови Сад: Матица српска.

Лалошевић, Ј. (1928) *Наше ослобођење и уједињење*, Историјски архив Сомбор, фонд 57, инв. број 448.

51 Јовановић, С. (2005) *Културни образац*, Београд: Стубови културе, стр. 25, 26.

52 Ближе видети: Група аутора, (2017) *Историја једне утопије, 100 година од стварања Југославије*, књига 1 и књига 2, Београд: Катена мунди.

Лебл, А. (1979) *Грађанске партије у Војводини 1887–1918*, Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Институт за историју.

Лебл, А. (1963) *Политички лик Васе Стајића*, Нови Сад: Прогрес.

Марковић, С. (2011) *Политичка биографија Јована Јоце Лалошевића*, Сомбор: Педагошки факултет у Сомбору.

Марковић, С. (2010) *Политички живот Буњеваца Војводине у Краљевини СХС/Југославији 1918–1941*, Суботица: Буњевачки информативни центар.

Марковић, С. (2016) *Васа Стајић*, Нови Сад: Прометеј, Радио-телевизија Војводине.

Марковић, С. (2017) *Тихомир Остојић, Јован Јоца Лалошевић*, Нови Сад: Прометеј, Радио-телевизија Војводине.

Марковић, С. (2015) *Национално без одијума, поглед без претензија*, Сомбор: Педагошки факултет у Сомбору.

Микавица, Д. (2016) *Јаша Томић*, Нови Сад: Прометеј, Радио-телевизија Војводине.

Остојић, Т. (1923) *Историја српске књижевности*, Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.

Остојић, Т. (1921) Народна мисао, идеја ослобођења и уједињења у историји и књижевности Војводине, *Летопис Матице српске*, књига за године 1914–1921, бр. 34–60, Нови Сад.

Остојић, Т. (1904) Хоћемо ли свуда и свагда терати партизанство?, *Браник*, 1. (14.) септембар 1904, бр. 19.

Остојић, Т. (1919) *Југославија, Географско-статистички и историјски преглед*, рукопис, Рукописно одељење Матице српске, М 5940.

Остојић, Т. (1918) Нова тактика Мађара, *Српски лист*, орган Српског народног одбора, бр. 12.

Остојић, Т. (1918) Политичко приклапање, *Српски лист*, орган Српског народног одбора, бр. 18.

Пекић, П. (1939) *Повијест ослобођења Војводине*, Суботица.

Предавање Васе Стајића, (1918) *Глас СХС*, бр. 256, 27. 11.

Секулић, И. (1985) *Марица, Записи о моме народу*, Београд: Југославија публик.

Секулић, И. (1913) Културни национализам, *Нови Србин*, јануар–јуни 1913.

Његован, Д. (2001) *Присаједињење Срема, Баната, Бачке и Барање Србији 1918*, документи и прилози, Нови Сад: Музеј Војводине.

Споменица ослобођења Сомбора 1918–1938, (1939) Сомбор.

Споменица ослобођења Војводине 1918, (1929) Нови Сад.

Стајић, В. *Неколико докумената о Војводини у светском рату*, РОМС, М8752.

Стајић, В. *Учешће српског друштва у мојој судбини*, РОМС, М 5556.

Стајић, В. (1928) Моје учешће у југословенском уједињењу, *Споменица ослобођења Војводине*, Суботица.

Стајић, В. (1918) Слобода и правда, *Слобода*, бр. 14, 8. 11.

Стајић, В. (1919) Државнотворна просвета, *Панчевац*, 13. и 14. 07.

Стајић, В. (1913) Омладински живот, *Нови Србин*, бр. 5–10, Сомбор.

Суботић, М. (2007) *На други поглед, Прилог студијама национализма*, Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију.

Цвијић, Ј. (2013) *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Београд: Народна библиотека Србије.

Цвијић, Ј. (1908) *Анексија Босне и Херцеговине и српски проблем*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије.

Цвијић, Ј. и Андрић, И. (1988) *О балканским психичким типовима (одломци)*, приредио Цацић, П., Београд: Просвета.

Историјски извори:

Архив Војводине.

Историјски архив Сомбор.

Рукописно одељење Матице српске – РОМС.

Saša Marković
University in Novi Sad, Faculty of Pedagogy, Sombor

YUGOSLAV IDEALISM OF SERBIAN PATRIOTISM –
DEMOCRATS IN VOJVODINA 1918

Abstract

In October 1918, after the successful military operations following the breaking of the Thessaloniki front line, representatives of the Serbian political elite in Vojvodina, having been forced into isolation during the Great War, but having also demonstrated loyalty to Vienna, started forming national committees. Their aim was to separate the territories of Banat, Bačka and Baranja from the existing state and to connect them into a new union state which would resemble the military and political aspirations of the Kingdom of Serbia. This was a long-awaited moment for the Serbs across the state borders for unification with compatriots into a single state. During this enterprise, there emerged various problems from which the opposition of the Hungarian population and their revolutionary government led by Mihalj Karolji was the most serious. Although in these circumstances people expected a firm attitude, it was found only in the consensus on unification. Differences have appeared in the way of accomplishing the pursuit. The majority, led by the Radical party, advocated for merging of Vojvodina with the Kingdom of Serbia, while a number of Serbs, led by the pre-war Democratic Party representatives, favoured Vojvodina's annexation to the National Council of Slovenians, Croats and Serbs from Croatia, which would, through this body, with the Kingdom of Serbia create a new Yugoslav State. The most influential among the representatives of these political lines were Tihomir Ostojić and Vasa Stajić.

Key words: *Serbs, organization, idea, unification, annexation*